

ДАВОР СТРИКА

ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА И ЕТНИЧКИ СУКОБИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

„Политичка култура је саставни дио једног ширег процеса у оквиру укупног друштвеног и политичког живота чија је основна функција, прије свега да артикулише жеље, преференције и интересе грађана и преобрази их у релевантне политичке захтјеве. Она је интегрална цјелина политичких ставова, вриједности, традиције, социјализације, институција, материјалних претпоставки као и свих других културних феномена који се тичу политичких односа и механизма освајања и остваривања власти.”¹ Дакле, политичка култура обухвата цјелокупну сферу политике. На основу истраживања политичке културе и схватања њеног значаја за функционисање политичких система можемо да тврдимо да су политичке институције празне љуштуре уколико нису повезане и уколико се не заснивају на одређеној политичкој култури, тј. на вриједностима и знањима које једна политичка култура носи са собом. Према томе, уколико одређена политичка култура не може да подржава одређени политички систем, тада су веома мале шансе за успјех тога система. Овакав примјер имамо у Босни и Херцеговини. Наиме, босанскохерцеговачко друштво је дочекало демократију и демократске институције без развијене демократске политичке културе, са постојећом ауторитарном политичком културом, што је отежало имплементацију демократских институција и демократско функционисање земље, те су политичке партије и политички лидери, неспремни за демократију и без икаквог демократског искуства, повели земљу у политичко насиље и етничке сукобе.

¹ Бранислав Стевановић, *Демократска политичка култура као политичко-културни изазов балканских народа*, Филозофски факултет, Ниш 2007, 296.

Политичка култура као систем вриједности

Политичка култура представља цјелокупни систем вриједности, навика и менталитета, те својеврсни политички опус једног друштва. Потребно је истаћи да се политичка култура углавном дијели на демократску и ауторитарну. Свако друштво гаји и развија одређени тип политичке културе, сходно традицији и историјским околностима којима је било изложено.

Највећа опасност долази у тренуцима доминације ауторитарне политичке културе која настаје као резултат одсуства демократије и демократских политичких процеса унутар одређеног друштва, усљед покорености тога друштва од стране других народа, или недовољног економског и друштвенополитичког развоја, једном ријечју – усљед одсуства демократских политичких вриједности и традиције, што самим тим подразумева једну конзервативнију и затворенију заједницу. Уколико оваквој ситуацији додамо и следећу компоненту, а то је постојање мултиетничког друштва у коме владају осјећања неповјерења и страха између различитих група, онда имамо идеалне услове за развијање стереотипа, што утиче на стварање митова и развој ксенофобије. Босанскохерцеговачко друштво је било друштво изразито склоно митовима, тј. митологизацији одређених појава те стереотипном дјеловању према својим сусједима као резултату историјских околности. Ово је пред почетак оружаних сукоба 1992. године утицало на ширење ксенофобије, која се читовала у тежњи ка стварању етнички чистих простора, што је државу водило у ескалацију сукоба. Почетак рата и изузетно висок интензитет сукоба могу да објасне тезу да је стварање стереотипа и развој ксенофобичности моћан инструмент у рукама заговорника политичких сукоба. Постојање стереотипа и ксенофобичности можемо схватити као резултат постојања ауторитарне политичке културе, о чему говори и Адорно. Адорново дјело *Ауторитарна личности* нам је отворило могућност за дефинисање основних карактеристика ауторитарне личности. Наиме, Адорно сматра да је ауторитарна личност она која посједује јаке али доста амбивалентне диспозиције ка политичкој власти и моћи. Према налазима његове студије, кључна обиљежја ауторитарне личности су следећа: „Доминација над подређенима, покорност према надређенима, висок степен афилијације ка политичкој моћи, потреба да се свијет партиципира у високо структурални, претјерана употреба политичких стереотипа.”² Поред ових обиљежја ауторитарна личност је описана као сујевјерна у односу са другим

² Theodor W. Adorno, *The Authoritarian Personality*, W. W. Norton Company, New York 1993, 210.

људима, те ју карактерише изразити цинизам и осјећање да се опасне ствари дешавају у свијету.

Врло лако можемо закључити да тип политичке културе којој би свако друштво требало тежити јесте тип демократске политичке културе, која је дијаметрално супротна ауторитарној политичкој култури. Грађани у демократским режимима не гледају на сопствени друштвени поредак као на ригидан и непромјенљив, нити као на одређену херметичку институционалну хијерархију одређену религијским или другим вриједностима, већ као начин да остваре интересе свих грађана. Уколико систем и представници власти не остварују просперитетне интересе за заједницу, треба вршити одређене промјене. Парсонс сматра да претпоставка и карактеристика демократске политичке културе јесте постојање консензуса око одређених друштвених питања, развијена толеранција између грађана и политичка одговорност елита. Међутим, у исто вријеме морамо бити свјесни и чињенице да демократија није увијек најбољи могући начин и оквир за рјешавање свих друштвених сукоба и проблема, нити је она могућа уколико унутар друштва не постоји одређени базични консензус око важних питања. Фукујама сматра да демократија може да рјешава питања и проблеме између интересних група које дијеле претходно постојећи консензус, али друге врсте неекономских односа не може нарочито добро да рјешава јер су они далеко тврдокорнији. „Либерална демократија може да буде функционалнија за друштво које је већ достигло висок степен друштвене једнакости и консензуса у погледу одређених друштвених вриједности, али за друштва која су јако поларизована када су у питању социјална класа, националност или религија, демократија може да буде формула за пат позицију и стагнацију.”³

Оно што се појављивало као проблем Босне и Херцеговине прије рата, а у великој мјери и након рата, јесте питање базичног консензуса. Босна и Херцеговина и даље функционише и одувијек је и функционисала као национална, а не грађанска држава, чиме се на основу горе објашњених појмова теже остварује питање суживота и развоја истинске демократије у мултиетничким друштвима. Осим тога босанскохерцеговачко друштво није никада имало развијен појам и осјећај поноса нити лојалности према својим институцијама јер демократске институције нису ни постојале, а онога тренутка када је дошло до покушаја развоја демократских институција дошло је и до рата. „Стабилна демократија понекад захтјева ирационалну демократску политичку културу и спонтано грађан-

³ Френсис Фукујама, *Крај историје и последњи човек*, ЦИД, Подгорица 1997, 140.

ско друштво израсло из прелибералне традиције.⁴ Фукујама такође говори о посебном виду патриотизма и демократске политичке културе који су снажно повезани са развијеним и изграђеним поносом у односу на демократске институције властите државе. Та врста поноса у Босни и Херцеговини није равномјерно остварена. Чарлс Меријам је сматрао да „политичка кохезија најнепосредније зависи од снаге и чврстине политичке лојалности, а нарочито од међусобних односа политичке лојалности и других типова лојалности (лојалност према породици, нацији, класи итд.).⁵ Политичка лојалност се остварује политичким тренингом. С друге стране, политички тренинг и социјализација зависе од агенса⁶ социјализације⁷.

Да би се развијала демократска политичка култура, а самим тим и демократија као систем државног уређења, потребна је развијеност карактеристика као што су: самостално јавно мњење, међусобна толеранција, склоност ка компромису, дијалогу и цивилизованом рјешавању конфликта интереса. Оно што је важно истаћи јесте да овакве вриједности треба развијати процесом социјализације и политичког тренинга. Међутим, босанскохерцего-

⁴ Исто, 341.

⁵ Charles Merriam, *The making of Citizens*, Teachers College Press, Columbia University, New York 1931, 9.

⁶ Политичко наслеђе је врло битно за функционисање и природу политичке власти, а формирање политичке културе зависи од процеса социјализације. Процеси социјализације леже на два стуба или два агенса. Први агенс социјализације представља породицу. Унутар породице стичемо прве вриједности, погледе на свијет, развијамо своје првобитне оријентације, које ће касније утицати на стварање и развој наше личности. Други агенс социјализације представља друштво са својим институцијама. Дакле, осим породице, систем вриједности преузимамо и од шире заједнице у којој се налазимо и чији смо члан. Тако се прије свега дјеца уче друштвеним вриједностима у току свога образовања, тј. у школама. Према томе, уколико видимо да је политичка култура процес усвајања и преношења већ постојећих вриједности, онда видимо колико је дуг период потребан да се већ постојеће вриједности, које се генерацијама преносе с кољена на кољено, промјене. Грађани БиХ су кроз већину своје историје социјализовани у ауторитарним институцијама.

⁷ „Политичка социјализација је процес који почиње у најранијој фази живота индивидуе и изражава се у сложеној мрежи интеракција између индивидуе и друштва. Са становишта друштва, политичка социјализација се одређује као цјелина процеса путем којих друштво, дјеловањем различитих агенаса политичке социјализације, преноси фундаментална политичка знања, осјећања, вриједности, норме и облике понашања на припаднике друштва. Другу страну политичке социјализације чини оспособљавање индивидуа оним способностима и потенцијама које им омогућавају да дјелују као политички актери у оквиру одређеног политичког система и носе одговарајуће политичке функције. Интеракција друштва и индивидуе је узајамна. Индивидуа није само објект социјализације, пасиван реципијент утицаја у политичко-културној мрежи, она и сама социјализује.” Милан Подунавац, *Политичка култура и политички односи*, Чигоја штампа, Београд 2008, 91.

вачко друштво је карактерисало постојање изразитог неповјерења између њених конститутивних народа, што је довело до постојања страха, који као ирационална појава утиче на ирационално понашање и доводи до ширења мржње, нетолеранције и на крају сукоба. Односи између лидера народа у Босни и Херцеговини били су обиљежени односом и осјећањима неповјерења, што се може схватити као један од разлога ширења нетолеранције и несхватања међусобних захтјева, чиме су отежани преговори о смањењу сукоба и разрјешавању напетости.

Основне посљедице неразвијености демократске политичке културе подразумјевале су одсуство демократичности између народа и његових лидера, одсуство толеранције и неспремност на суживот. Недостатак консензуса око најбитнијих политичких питања – као што су будућност политичког система, питања независности, развијености страха, ксенофобичност, ауторитаризам – имао је за посљедицу оружани сукоб.

Вјекослав Бутиган каже: „Са гледишта савремене европске типологије политичких култура на Балкану, преовладавају пасивне, посматрачке, клијентелистичке, а мање активне, протестне, аутономне и грађанско-партиципативне врсте политичке културе. Ови типови политичке културе, као субкултуре формирају се у свим балканским друштвима, у зависности од степена социјално-економског статуса њихових припадника, од њиховог образовања, узраста, пола и припадности социјално професионалним, етничким, религиозним и политичким групама и организацијама.”⁸ Досадашња истраживања показују да су темељне вриједности народа Балкана везане за постојање националног и религијског идентитета.

Босанскохерцеговачки народи су подјелењени углавном усљед историјских околности и религијских идентитета. Хантингтон сматра да линија разграничења свјетских цивилизација пролази кроз Босну и Херцеговину, дјелећи је тако на зоне утицаја три велике свјетске цивилизације: хришћанство (католичанство и православље) и ислам.

Политичко наслеђе и ауторитарна политичка култура босанскохерцеговачких народа

Политичко наслеђе народа у Босни и Херцеговини је тоталитарно једностраначје, у којем је постојала потпуна контрола над политичким дјеловањем, али неријетко и над другим облицима

⁸ Вјекослав Бутиган, *Политичка култура на Балкану*, Филозофски факултет, Ниш 2000, 7–8.

живота и дјеловања људи, тј. грађана, од стране једне политичке партије, са њеним битним полугама власти: полицијом и војском. Према томе, на основу оваквих карактеристика закључујемо да су постојали идеални услови за развој ауторитарне и поданичке политичке културе. Тања Топић каже: „Нисмо познавали, као ни остале земље из социјалистичког лагера, појам цивилног друштва, вишестраначки систем, парламентаризам, грађанске слободе и права. Наша политичка култура била је пароксијална и поданичка, ауторитарна, а наш грађанин уоквирен у колективне идентитете, склон вођама, слијепо им одан и послушан. Окова колективног нисмо се ни данас ослободили, ЈА је у потпуности потчињено од стране МИ.”⁹ Милан Матић ефектно закључује: „Преовладавао је традиционализам у политичкој социјализацији.”¹⁰

Габријел Алмонд је на 14. међународном конгресу за политичке науке 1988. године у Вашингтону предвидио значај политичке културе, тј. дефицита демократске политичке културе у источној Европи као могућност за неуспјелу демократизацију, рекавши да ће демократији непримјерена политичка култура бити главни проблем тих земаља у наредном раздобљу.¹¹ Када говоримо о ауторитарној политичкој култури као што смо рекли она представља политичку културу карактеристичну за ону врсту друштва у којима постоји дефицит партиципације, тј. недостатак грађанске свијести за догађаје и дешавања унутар заједнице. Алмонд и Верба сматрају да постојање поданичке политичке културе ствара поданички став према ауторитету, али у исто вријеме и жељу за постојањем ауторитета или лидера, те спремност за жртвовање или мучеништво у складу са идејом и за идеју. Сматра се да ауторитарну политичку културу развијају она друштва којима је било ускраћено постојање демократских институција или демократске политичке културе.

Уколико покушавамо да сагледамо и дефинишемо балканске народе као припаднике ове групације политичке културе, морали бисмо истаћи сљедеће карактеристике. Историја је у великој мјери утицала на настанак и развој ауторитарне политичке културе и код српског народа. Одређени свјетски теоретичари сматрају да је српски народ изразито ауторитаран и да би се према томе он могао

⁹ Тања Топић, „Хибридни режим и политичке партије у Босни и Херцеговини”, у: *Социо-психолошки профил гласача и ајсџиненаја у Босни и Херцеговини*, приредио Срђан Пухало, Арт принт, Бања Лука 2007, 21.

¹⁰ Милан Матић, *О српском њолишничком обрасцу*, Институт за друштвене науке, Београд 2000, 18.

¹¹ Тања Топић, „Хибридни режим и политичке партије у Босни и Херцеговини”, 21.

сматрати основним узрочником етничких сукоба у Босни и Херцеговини током сукоба деведесетих година. Међутим, потребно је добро познавати историју Босне и Херцеговине да би се могле давати тако смјеле и тешко одбрањиве тврдње.

За постојање ауторитарне политичке културе код босанско-херцеговачких народа можемо кривити огроман број ауторитарних режима и царстава који су вијековима обухватили простор Босне и Херцеговине. Прије свега, имамо период од скоро више од 500 година који је обиљежила доминације Османлијског царства. Постојање турске царевине и српско ропство, али и ропство осталих народа, оставили су трајне карактеристике по функционисање и понашање српског етноса у наредним деценијама и стољећима. Након одласка турских освајача босанскохерцеговачки народи су једну царевину замијенили другом, Аустроугарском царвином, коју је такође карактерисало постојање конзервативног режима, карактеристичног за сваку царевину. Босанскохерцеговачки народи ни у овој творевини нису могли испољити сопствене интересе нити остварити своје националне аспирације и циљеве. Руку на срце, Аустроугарска монархија се позитивно разликовала од Турске по много чему, почевши од инвестиција у инфраструктури и бирократији, па све до школства.

Међутим, нешто више од тридесет година било је потребно да се политичка ситуација још једном промјени, отварајући овај пут врата Краљевини СХС, са Босном и Херцеговином као државом чланицом. У овој држави муслимани, као велики дио становништва Босне и Херцеговине, нису признавани као народ, а Краљевина није чинила велике кораке ка демократизацији већ тада подјељеног босанскохерцеговачког друштва. Иако је овај период остао упамћен по стварању првих политичких партија на територији Босне и Херцеговине, оне нису имале великог утицаја на средишњу власт у Београду, нити су имале велику мобилизацијску снагу над углавном руралним и необразованим становништвом Босне и Херцеговине.

Након слома Краљевине Југославије, Босна и Херцеговина се затекла у још једној централизованог творевини (што претпоставља одсуство демократских принципа децентрализације и изражене локалне аутономије), каква је била социјалистичка Југославија. Ову државу обиљежило је постојање једне комунистичке партије која је била задужена за функционисање цјелокупног политичко-економског система, али и за функционисање самоуправног социјализма. Овај период је обиљежио развијени култ вође, који је био карактеристика и ранијих творевина – краљевина – али је можда ипак најизраженији био у периоду друге Југославије, која је била

обојена у црвене боје идеолошког дјеловања Комунистичке партије. Слијепа подређеност вођи, страх од партиципације и покушаја остваривања својих грађанских права зачети су у турској империји, а ескалирали у Аустроугарској. Успостављање диктатуре у Краљевини Југославији, која је подразумјевала и забрану дјеловања политичких партија у одређеном периоду, па све до комунистичке државе која није допуштала критички однос према идеолошкој структури, подразумјевала је развој система који се базира на недостатку партиципације и на подаништву.

Један од основних проблема међу народима Босне и Херцеговине био је недостатак међунационалног повјерења и страх од доминације једног народа унутар Југославије, прије свега српског, као доминантног народа у Југославији. Овај страх, или историјско искуство вуче коријене још из прве Југославије, а преселио се и на савремену Босну и Херцеговину. Прва Југославија, или првобитно Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, настала је још након Првог свјетског рата и можемо рећи да је настала као резултат тежње јужнословенских народа за ослобођењем од стране окупације, те за стварањем независних држава уједињених у једну јужнословенску, братску породицу, тј. државну заједницу. Међутим, како сматра Екмечић, оно што се од почетка наметнуло као један од основних проблема прво Краљевине Југославије било је схватање по коме су у очима других народа Срби виђени као побједници Првог свјетског рата, а ови су доживљавали Краљевину СХС, потом и Краљевину Југославију, као своју државу, те једини начин на који сви Срби могу да живе заједно, тј. да унутар граница једне државе обједине свој национални и етнички корпус.¹² „Како је вријеме одмицало, малобројни народи у СФРЈ су причу о југословенству све више доживљавали као потајни хегемонизам припадника најбројнијег народа.”¹³ Проблеми неповјерења, сматра Кеџмановић, лежали су и у сљедећем: „Мирнодопске периоде послје Првог и Другог свјетског рата муслимани, па и Хрвати, и иначе су доживљавали као терор српске династије Карађорђевић, те партизана и комуниста, међу којима су убједљиво доминирали Срби. Као што су, опет, ови потоњи муслимане и католике, не без основа, сматрали колаборантима и турског и аустроугарског и њемачког, односно усташког окупатора, и стално им набијали на нос своје ослободилачке заслуге.”¹⁴ С друге стране, Милан Подунавац сматра да се „посткомунистичка друштва, особито она која су обли-

¹² Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања: историја Срба у Новом веку (1492–1992)*, Завод за уџбенике, Београд 2011, 373.

¹³ Ненад Кеџмановић, *Немогућа држава*, Глас Српске, Бања Лука 2007, 64.

¹⁴ Исто, 105.

кована на простору бивше Југославије, заснивају на особитој формули тираније већине у чијем је темељу једна органицистичко-комунитарна и неиндивидуалистичка формула етничког национализма. Примјер Југославије и других источноевропских федерација показује да се све ове заједнице суочавају са мањинским проблемима као фактором перманентне кризе легитимитета.”¹⁵

Осим тога, уколико узмемо у обзир тумачења Јована Цвијића, који сматра да се Срби као народ дијеле на оне динарског типа и оне моравског типа, уочићемо и друге карактеристике српског менталитета те, уколико их спојимо са српском ратничком историјом коју су обиљежили бројни ратови, постаје јасно одакле менталитетске предиспозиције за постојање стереотипа и сукоба. Ненад Кеџмановић у своме дјелу *Дометии демократије* сматра да оптужбе према Србима као ауторитарном народу долазе прије свега са три адресе: „Од стране Запада, од стране Хрвата и Бошњака, тј. од стране сусједа и од стране демократске опозиције у вријеме Милошевићевог режима.”¹⁶ Наиме, сматрало се да је ауторитарност један од разлога неуспјеле транзиције и сукоба. Што се тиче српског ауторитарног наслеђа, Латинка Перовић сматра да оно започиње још у периоду крајем 19. вијека, када је Србија била на прекретници, тј. када је бирала између два пута. „Окретање своје мале краљевине према западу путем Обреновићке династије или окретање ка истоку путем Карађорђевића, Срби су изабрали Исток, усљед своје повезаности са Русијом, те по многим на тај начин утицали на каснију стагнацију како економску, тако и образовну. Један концепт развоја који су артикулисале странке либерала и напредњака гурао је Србију, уз ослонац на Аустроугарску, ка узору мале западноевропске државе, насупрот другом, радикалском, по којем је независна држава требало да остане чувар патријархалних вриједности словенске цивилизације оличене у руском народњаштву. Они први, који су окупљали танак слој образованог становништва по слабо урбанизованим варошицама и које је фаворизовао двор, изгубили су историјски пресудну политичку битку са овим другим, који су имали базу у сељаштву, које је чинило 90 процената народа. Тако су заустављени модернизација, бирократизација, раслојавање.”¹⁷

Чедомир Чупић сматра да постоје три основна културно-антрополошка разлога за развој ауторитарности код Срба, те их ди-

¹⁵ Милан Подунавац, *Принцип ђрађансџива и џоредак џолиџиџке*, Чигоја штампа, Београд 2001, 176.

¹⁶ Ненад Кеџмановић, *Дометии демократије*, Чигоја штампа, Београд 2005, 194.

¹⁷ Исто, 196.

јели на историјске, геостратешке и културно-антрополошке. О историјским смо већ говорили, а Чупић сматра да су ови разлози везани за ропство и азијски деспотизам Отоманске империје. Геостратешки разлози везани су за неповољност живота у предјелима гдје се сударају свјетови, али и империјалне претензије великих народа и њихових политика. Живот на граници оставио је тешке посљедице на српски народ: психолошку несигурност и будност („граничар је неиспаван човјек”), зебњу и страх. Трећа група разлога везана је за обичаје, религијске и културне обрасце.¹⁸ Уколико овим карактеристикама додамо Цвијићеве особине човјека динарског типа као што су плаховитост, храброст, самопоштовање, можемо да схватимо да је на простору Балкана код сва три босанскохерцеговачка народа заиста постојала ауторитарна политичка култура која је поспјешила национализам и олакшала долазак на власт националистичким лидерима усљед неповјерења које је постојало међу народима, те усљед класичне атмосфере страха и неповјерења. То доводи до подјеле у блокове и групе, тј. до типичне балканизације која се показала на првим демократским изборима, када су повјерење добили национални лидери. На тај начин су конститутивни народи у БиХ показали своје неповјерење према својим комшијама, усљед разлога о којима смо говорили. Стереотипност, нетолеранција и страх као резултати политичке културе обиљежили су почетак демократизације.

*Ауторитарна политичка култура као предуслов
етничких нетолеранција и сукоба*

Сукоб настаје као резултат супротних интереса, циљева, погледа и идеологија. Ипак, сукоби су много изгледнији кад унутар неког друштва постоји ауторитарна политичка култура. Такво мишљење дијели и Радомир Милашиновић када каже: „Сукоби имају своју идејну, идеолошку и политичку припрему, коју ствара ауторитарна и деспотска власт, харизматско популистички лидери, круг екстремно десничарске квазиинтелигенције блиске таквој власти и дијелови нетолерантног свештенства. Ширу подлогу националних сукоба чини тешка економска и друштвена криза, заострене међукласне и унутаркласне политичке супротности, масовна биједа, друштвена и државна дезинтеграција. Али и социјално-психолошка подлога на нивоу колективне свијести. Зато национални сукоби настају из стања колективног духа једног народа који је произведен и обиљежен поразом или сломом традиционалних

¹⁸ Чедомир Чупић, *Политика и џозив*, Чигоја штампа, Београд 2002, 22–23.

хуманистичких вриједности као и губитком темељних оријентира властитог идентитета и морала. Из такве духовне климе се рађа ауторитарна свијест друштвене већине, психологија нихилизма и сведозвољености гдје сила замјењује право.”¹⁹ Тако ауторитарна свијест постаје не само основно упориште и пратилац већ и основни чинилац националних конфликата, национализма и националшовинизма. Таква духовна и друштвена клима карактерише народе у Босни и Херцеговини.

Као и сви етнички сукоби, тако је и босанскохерцеговачки сукоб имао своју динамику и растућу спиралу. Можемо закључити да је сјеме сукоба лежало у историјским омразама и ауторитарности босанскохерцеговачког народа. Анимозитети су постојали од давнина, али подстицај сукобима долази након распада интегративних елемената²⁰ СФР Југославије. Тада долази до политичке кризе заједничке државе, али и до економске кризе која је проузроковала све веће незадовољство грађана. Фрустрација и незадовољство рефлектовали су се на суграђане друге етничке припадности. Подунавац сматра да су након распада социјализма класни непријатељи замјењени етничким. У таквој констелацији ствари долази до стварања атмосфере страха, који је присутан у већини мултиетничких друштава. Превладава страх од мајоризације, прегласавања, али и до обнове историјских страхова од прогона. Народи Босне и Херцеговине се усљед таквих дешавања окрећу националним странкама, идеологијама и програмима у којима су проналазили заштиту, а који нису имали универзално рјешење за мир. То је подгријавало етничке сукобе и радикализовало ставове грађана. Коначна ескалација се догодила након референдума о независности Босне и Херцеговине који није имао подршку свих њених конститутивних народа. Хрвати и Муслимани су били против останка БиХ у Југославији, јер су страховали од доминације српског становништва у окрњеној Југославији, те су гласали за независност, док су Срби сматрали да је њихов национални интерес останак у Југославији. Срби су референдум који је одржан без њихове сагласности сматрали уставним насиљем. Босна и Херцеговина је ускоро призната од стране водећих земаља свијета као независна држава, иако су се и Хрвати у међувремену институ-

¹⁹ Радомир М. Милашиновић, Срђан М. Милашиновић, *Основи теорије конфликта*, Филип Вишњић, Београд 2007, 254.

²⁰ Стипе Месић, бивши члан Предсједништва СФРЈ испред реда хрватског народа, врло често је истицао да је Југославија имала три интегративна елемента. Први је био Тито, чија је харизма, можемо тврдити, била је један од важнијих кохезивних фактора Југославије, други елемент је била партија – Савез комуниста, а као трећи интегративни елемент намеће се ЈНА са својим монополном на физичку принуду, војну силу, тј. оружје.

ционално-територијално организовали, што је водило ка даљој сепарацији Босне и Херцеговине. Осим тога, влада у Сарајеву је призната као званична, иако није имала контролу ни над територијом, ни над цјелокупним становништвом Босне и Херцеговине, нити је њена влада била призната као легитимна од свих босанско-херцеговачких грађана. Сукоб је након тога значајно и незаустављиво ескалирао.

Према томе, видимо да су етнички сукоби настали као резултат великог броја фактора који су деценијама оптерећивали босанскохерцеговачко друштво, а добили су могућност ескалације у последњим годинама функционисања заједничке државе Југославије. Политичка и економска криза, уз распад социјализма и успон национализма, побједа националних партија са националним програмима у недемократском друштву са развијеном ауторитарном политичком културом – све је то омогућило почетак сукоба.

Оно што такође може бити веома индикативно и важно за схватање сукоба у Босни и Херцеговини јесу ставови Ларија Дајмонда, који сматра да је истинска демократизација немогућа или се теже остварује унутар муслиманског друштва или међу муслиманским народима.²¹ Дајмонд сматра да су муслиманска друштва изразито конзервативна и традиционална и да функционишу као широка заједница вјерника, јер ислам подразумјева стање по коме су сви муслимани браћа, сматрајући на тај начин да је религијски идентитет важнији од националног. На тај начин муслиманска друштва одбацују и сам појам секуларизације.

Према Дајмонду, изостанак секуларизације исламских друштава представља велику опструкцију за развој демократске политичке културе. Евидентно је да овај теоретичар сматра да се у таквим околностима не може спровести успјешна секуларизација друштва, тј. одвајање цркве од јавног живота и политике. Самим тим, уколико муслиманска друштва не могу или не желе да буду успјешно секуларизована, онда не можемо говорити о успјешној демократизацији и спровођењу демократских промјена, те владавини права која се заснива на грађанским а не на религијским законима, а која је услов за демократску политичку културу. Демократска политичка култура пак представља начин развоја толеранције, конзсензуса и других демократских вриједности.

На основу Дајмондових тврдњи и схватања можемо закључити да је и муслимански народ карактерисала ауторитарна политичка култура, усљед исте политичке социјализације која је вршена и

²¹ Larry Diamond, *The Global Divergence of Democracies – Muslims and Democracy*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 2001, 37.

над осталим босанскохерцеговачким народима, али и усљед културолошких карактеристика које су одреднице муслиманског менталитета.

Закључимо: у овоме раду смо представили основне карактеристике политичке културе народа у Босни и Херцеговини, али и основне карактеристике политичке културе уопште. Показали смо да су народи Босне и Херцеговине вијековима социјализовани у ауторитарној политичкој култури, што је наравно довело до одсуства демократске политичке културе, демократских институција, демократске традиције, те демократског начина рјешавања сукоба. Ауторитарну политичку културу карактеришу страх, неповјерење, ксенофобичност и стереотипност. Према томе, народи Босне и Херцеговине су процес демократизације дочекали неспремно услијед непостојања демократске политичке културе. Самим тим грађани су због страха од мајоризације, што је резултат неповјерења и ауторитарне политичке културе, те страха од других етничких група гласали за националне партије и лидере на првим вишепартијским изборима. Избори су представљали својеврсни попис становништва. Дакле, демократизација је омогућила легитимни, демократски долазак на власт националистичких елемената у мултиетничкој држави са доминантном ауторитарном политичком културом, који су касније довели до насиља и етничких сукоба, те самим тим спријечили успјешну демократизацију земље.